

Andrzej Hornowski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Działalność inwestycyjna polskich gospodarstw rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w latach 2004–2013

Wstęp

W Polsce w 2010 roku liczba gospodarstw prowadzących działalnością rolniczą wyniosła 1 506,7 tys. Największą grupę gospodarstw stanowiły gospodarstwa o powierzchni od 2 do 5 ha, natomiast aż 77,4% wszystkich gospodarstw stanowiły gospodarstwa do 10 ha. Bardzo mały był udział gospodarstw o dużej powierzchni – 1,7% gospodarstw o powierzchni większej niż 50 ha [Poczta 2013].

Polskie rolnictwo charakteryzuje się jedną z gorszych struktur obszarowych gospodarstw rolniczych. W 2010 roku ponad 55% spośród gospodarstw prowadzących działalność rolniczą stanowiły gospodarstwa najmniejsze – do 5 ha. Łącznie użytkują one 13,9% wszystkich użytków rolnych. Analizując potencjał konkurencyjny, większe znaczenie ma struktura użytków rolnych niż liczba gospodarstw, gdyż to ona w dużej mierze przesądza o przeciętnych warunkach produkcji [Poczta 2013]. Jak podają Poczta i inni, struktura zapewniająca silną pozycję ekonomiczną gospodarstw to wysoki udział dużych gospodarstw o areale powyżej 50 ha (ponad 70% wszystkich gospodarstw), do których należy ok. 90% powierzchni wszystkich użytków rolnych. W Polsce w gospodarstwach powyżej 50 ha (1,7% wszystkich gospodarstw) skupionych jest niecałe 30% użytków rolnych. W grupie gospodarstw użytkujących powyżej 30 ha znalazło się zaledwie 38,7% powierzchni wszystkich użytków rolnych. Pozostałe użytki rolne są użytkowane przez małe i średnie gospodarstwa [Poczta 2012]. Istnieje zatem konieczność przemian, gdyż struktura użytków rolnych w Polsce znacząco odbiega od tej, która zapewnia silną pozycję ekonomiczną gospodarstw.

Rozwój gospodarstw rolniczych odbywa się m.in. poprzez wdrażanie przedsięwzięć inwestycyjnych, mających na celu jego rozwój o charakterze zarówno ilościowym, jak i jakościowym. Decyzje inwestycyjne należą do jednych z najbardziej ryzykownych jakie muszą podjąć rolnicy. Powodują dalekosiężne skutki określające sytuację gospodarstwa rolniczego w przyszłości [Kusz 2007].

Celem pracy jest rozpoznanie kierunków działalności inwestycyjnej w latach 2004–2013 w gospodarstwach rolniczych i ukazanie zmian wymogów, jakie należało spełnić przez rolników, aby uzyskać dotację na przestrzeni analizowanych lat, w ramach poszczególnych programów. Szczególna uwaga została zwrócona na działalność inwestycyjną finansowaną w ramach działania 112 „Ułatwienie startu młodym rolnikom” oraz działania 121 „Modernizacja gospodarstw rolnych” programu PROW 2007–2013. Badania przeprowadzone zostały na podstawie raportów i analiz wydawanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz studium literatury przedmiotu.

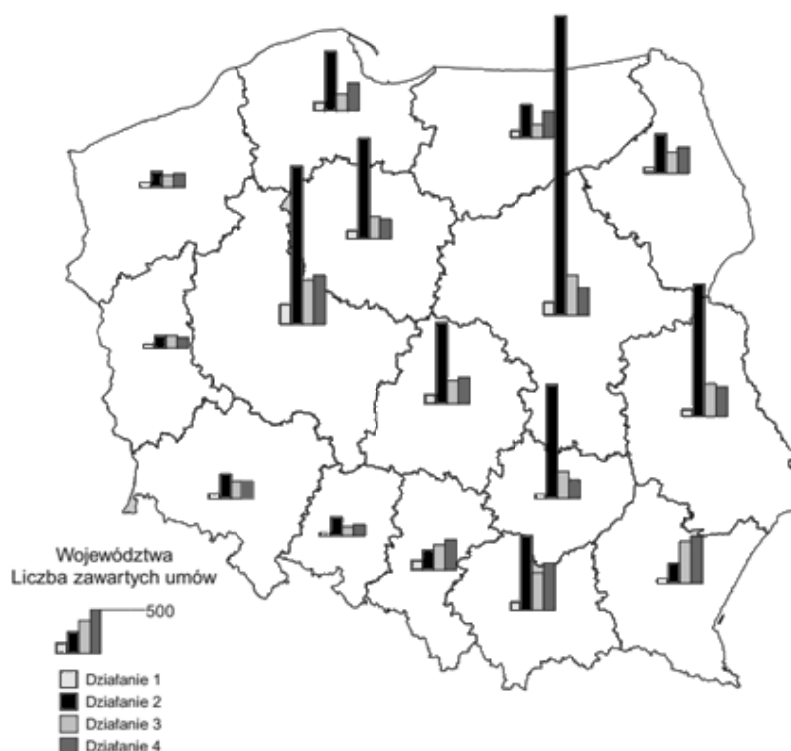
Inwestycje w polskich gospodarstwach rolniczych w ramach programu SAPARD w latach 2002–2006

Program SAPARD, czyli Specjalny Akcesyjny Program na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (ang. *Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*), został ustanowiony przez Komisję Europejską w celu wsparcia 10 państw kandydujących do Unii Europejskiej w rozwiązywaniu priorytetowych problemów związanych z procesami dostosowawczymi w rolnictwie i wdrażaniem tzw. *acquiscommunitaire* (zbiór aktów prawnych UE). W Polsce program był realizowany na podstawie Programu Operacyjnego SAPARD. Był on finansowany z budżetu UE, środków publicznych budżetu państwa i samorządów oraz środków prywatnych beneficjentów. Całkowity budżet programu SAPARD początkowo wynosił 944 mln euro, natomiast ze względu na duże zainteresowanie nim ze strony beneficjentów budżet wzrósł do 1084 mln euro. Program SAPARD obejmował następujące działania:

- działanie 1: „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”,
- działanie 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”,
- działanie 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”,
- działanie 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”,
- działanie 5 „Szkolenia zawodowe”,
- działanie 6 „Pomoc techniczna”.

Do zarządzania powyższymi działaniami została wybrana Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W ramach programu SAPARD zarejestrowano 27 761 wniosków o środki w wysokości 6,039 mld zł, a ARiMR podpisała 24 431 umów finansowych na kwotę 4,779 mld zł. Oznacza to, że 88% zarejestrowanych wniosków otrzymało dofinansowanie.

Największą aktywnością w pozyskiwaniu środków finansowych wykazali się rolnicy z województwa mazowieckiego. Podpisano tam 4336 umów z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Na drugim miejscu, pod względem zawartych umów, znalazło się województwo wielkopolskie (3097 zawartych umów), a na trzecim – województwo lubelskie (2296 zawartych umów). Najmniej umów zawarto w województwach lubuskim (438), opolskim (466) i zachodniopomorskim (517) – rysunek 1. Jedną z przyczyn największego zainteresowania wśród rolników programami w centralnej i południowo-wschodniej Polsce jest duża liczba gospodarstw rolniczych w tych regionach kraju.

Rysunek 1

Liczba zawartych umów (działania 1, 2, 3, 4 programu SAPARD) w podziale na województwa

Źródło: SAPARD – wybrane efekty realizacji pomocy przedakcesyjnej w Polsce.

Rolnicy najaktywniej pozyskiwali środki w ramach działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Działanie to było kierowane do rolników, którzy dzięki temu instrumentowi mogli zmodernizować i uzupełnić wyposażenie gospodarstwa oraz dostosować warunki produkcji do wymogów. Początkowo kwota wsparcia w ramach danego działania wynosiła od 50 to 110 tys. zł, a następnie została zwiększona do 170 tys. zł. W ramach działania 2 rolnicy mogli realizować inwestycje w ramach trzech obszarów: produkcji mleka, modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych i zwiększania różnorodności produkcji w gospodarstwach.

W oddziałach regionalnych ARiMR zarejestrowano 14 551 wniosków w ramach działania 2, w tym [SAPARD – wybrane... 2006]:

- 1101 wniosków na restrukturyzację produkcji mleka,
- 948 wniosków na modernizację gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych, w tym:
 - 283 wniosków na modernizację gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji bydła mięsnego,
 - 35 wniosków na odbudowę produkcji owiec,
 - 861 wniosków na modernizację produkcji trzody chlewnej i drobiu mięsnego,
- 12 502 wniosków na zwiększanie różnorodności produkcji w gospodarstwach rolnych.

W ramach działania 2 ARiMR podpisała 13 742 umowy na kwotę 637 mln zł. Najwięcej umów zawarto na zróżnicowanie produkcji w gospodarstwach rolnych (86% podpisanych umów). Województwa, w których dominował ponad 90-procentowy udział w liczbie zawartych umów w ramach różnorodności produkcji w gospodarstwach, to małopolskie i świętokrzyskie (po 96% umów), mazowieckie (94%), lubelskie (93%), dolnośląskie (91%). Są to województwa o rozdrobnionej strukturze agrarnej w skali kraju. Ukazuje to, że dane działanie było powszechnie postrzegane jako atrakcyjny instrument wśród rolników małych i średnich gospodarstw. Dzięki niemu rolnicy mogli pozyskać środki, których nie byli w stanie wypracować z własnego gospodarstwa. Niewątpliwie pomoc przyznawana w ramach tego działania z punktu widzenia małych i średnich gospodarstw była bardzo konieczna.

Działanie 2 zostało podporządkowane poprawie warunków sanitarnych, weterynaryjnych i warunków chowu zwierząt, a nie zmianie struktury gospodarstw. Przyjęcie w programie SAPARD limitów produkcyjnych w gospodarstwach, które mogły ubiegać się o pomoc, nie stworzyło możliwości wzmacniania ich siły ekonomicznej – pozwoliły jedynie na prowadzenie inwestycji odtworzeniowych (zakup ciągników lub innych maszyn rolniczych) lub innych o niewielkim znaczeniu [Wigier 2005]. Dodatkowo w przypadku konieczności skorzystania

przez rolnika z kredytu komercyjnego na prefinansowanie i współfinansowanie inwestycji realizowanej z programu SAPARD kredyty preferencyjne mogły być tańszym źródłem pozyskiwania kapitału.

Działanie 4 było najpóźniej uruchomionym instrumentem wsparcia (pierwszy nabór ruszył 3 grudnia 2003 r.) i dotyczyło rozwijania działalności nierolniczej. W ramach tego działania pomoc można było uzyskać dzięki tworzeniu:

- dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwach rolnych (2065 wniosków),
- miejsc pracy poza rolnictwem (3115 wniosków),
- infrastruktury turystycznej na obszarach wiejskich (588 wniosków).

We wszystkich formach tej pomocy finansowanie wynosiło 50% całkowitych kosztów, przy czym w tworzeniu dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie rolnym wysokość pomocy nie mogła przekroczyć 40 tys. zł, w tworzeniu miejsc pracy poza rolnictwem – 210 tys. zł, a w działalności turystycznej – 130 tys. zł. Agencja podpisała 485 umów o łącznej kwocie 437 mln zł. Największą popularnością wśród rolników cieszyło się działanie związane z tworzeniem nowych miejsc pracy poza rolnictwem, w szczególności w województwach wielkopolskim (70% umów), mazowieckim (69%) i śląskim (66%). Połowa zrealizowanych projektów nastawiona była na drobną wytwórczość, rzemiosło i rękodzieło oraz usługi dla ludności¹.

Niewątpliwie największą słabością tego działania było jego późniejsze uruchomienie. Wpłynęło to znacząco na niezrealizowanie założonych rezultatów oraz zaburzenie pewnej logiki całego programu SAPARD.

Program SAPARD był realizowany w ciągu niecałych dwóch lat. Tak krótki okres miał istotne znaczenie w sposobie realizacji programu w Polsce i z pewnością przekładał się na realizację zakładanych celów w programie operacyjnym. Opóźnienia w realizacji programu spowodowały, że wysiłki administracji były skupione na wdrażaniu i promowaniu programu wśród beneficjentów, a w mniejszym stopniu skupiono się na rzeczowych efektach programu. Był to pierwszy program jaki wprowadzano i dużą wagę zwrócono przede wszystkim na jego wykonanie. W trakcie wdrażania pojawiały się utrudnienia, które starano się na bieżąco regulować i korygować. Dużą wagę przykładano również na promowanie i zachęcanie rolników do korzystania z jego oferty. W pierwszych fazach wdrażania programu zainteresowanie nim było na niewielkim poziomie, ponieważ była to oferta „świeża”, niespotykana wcześniej na rynku, w związku z czym rolnicy podchodzili do niej bardzo sceptycznie. Z czasem nabierali zaufania, w konsekwencji czego wszystkie środki udało się wykorzystać. Program SAPARD

¹ Analiza wyników realizacji poszczególnych działań Programu SAPARD w świetle celów Programu oraz wpływu zmian społeczno-ekonomicznych na realizację Programu w latach 2002–2006, Warszawa 2007, s. 72.

ocenić można jako program wprowadzający i testujący wstępne założenia przyznawania środków unijnych. Dostarczył on niezbędnej wiedzy i doświadczeń do formułowania przepisów prawnych w kolejnych rozdaniach PROW-u.

Inwestycje w polskich gospodarstwach rolniczych w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”

SPO „Rolnictwo” był finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOiGR) oraz z funduszy krajowych. Agencją płatniczą dla programu została ARiMR. Wysokość środków publicznych przeznaczonych na współfinansowanie SPO „Rolnictwo” 2004–2006 wynosiło 7582 mln zł, z czego wsparcie finansowe UE wynosiło 5066 mln zł. Program służył do realizacji trzech celów Narodowego Planu Rozwoju:

- poprawa konkurencyjności oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju sektora rolnego,
 - wsparcie przemysłu przetwórczego w celu poprawy jego pozycji konkurencyjnej,
 - wsparcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.
- Tak sformułowane cele, były realizowane w ramach trzech priorytetów,
- priorytet 1: Wspieranie zmian i dostosowań w sektorze rolno-żywnościowym,
 - priorytet 2: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich,
 - priorytet 3: Pomoc techniczna.

Cele priorytetów były realizowane za pomocą kilku określonych dla każdego z nich działań. Każde działanie było skierowane do określonej grupy beneficjentów i realizowało w programie cel cząstkowy. W całym kraju złożono 78 839 wniosków o dofinansowanie projektów na łączną kwotę ponad 11 mld zł (rys. 2).

Najwięcej zostało złożonych wniosków w województwach mazowieckim (14,8% wniosków), wielkopolskim (12,2%) i lubelskim (11,7%). Najmniej wniosków złożono na terenie województwa lubelskiego (1,6% wszystkich wniosków). Najbardziej znaczącymi działaniami w SPO „Rolnictwo” były: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Poprawa przetwórstwa i marketingu”, „Młody rolnik”, „Różnicowanie działalności rolniczej” i „Zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi” (rys. 3).

Rysunek 2

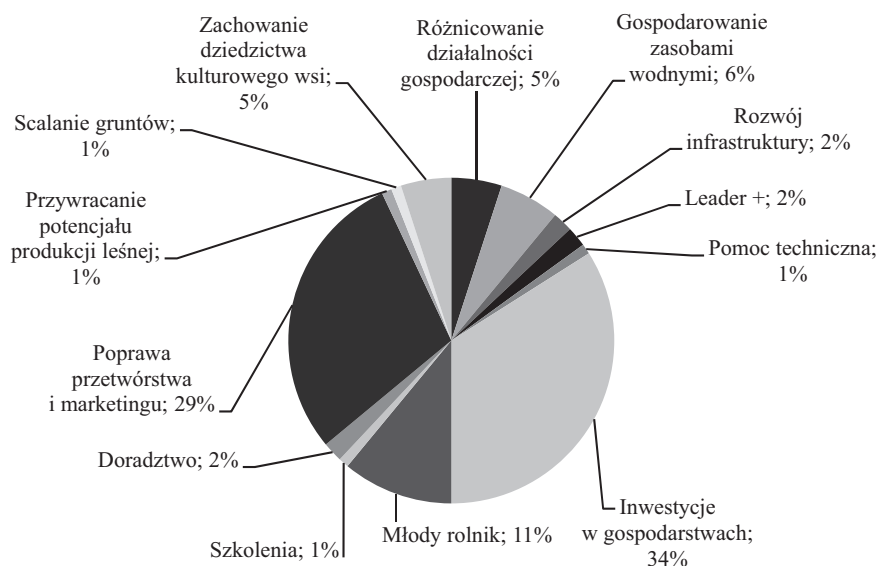
Liczba złożonych wniosków w programie SPO „Rolnictwo”

Źródło: Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo” w latach 2004–2006 opracowane na podstawie danych MRiRW; A. Chmurzyńska, *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006*.

Celem działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” było dostosowanie warunków produkcji do standardów UE, poprawa jakości produktów rolnych i wprowadzenie nowych technologii.

Większość inwestycji dokonywanych przez rolników to było wyposażenie gospodarstw rolnych w majątek ruchomy (tab. 1). Z badań przeprowadzonych przez IERiGŻ-PIB² wynika, że większość z tych inwestycji dotyczyło zakupu ciągnika rolniczego. Inwestycje w ruchomy sprzęt rolniczy dominowały wśród rolników ze względu na to, że są one najłatwiejsze do przeprowadzenia [Chmurzyńska 2007]. Inwestycje mające na celu odtworzenie dotychczasowego

² Badanie przeprowadzono w okresie od października do grudnia 2006 roku; jego celem było przeprowadzenie analizy struktury projektów i charakterystyki beneficjentów wybranych działań SPO „Rolnictwo”.

Rysunek 3
Podział środków w budżecie SPO „Rolnictwo”

Źródło: Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo” w latach 2004–2006 opracowane na podstawie danych MRiRW; A. Chmurzyńska, *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006*

Tabela 1

Zrealizowane projekty inwestycyjne w ramach działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”

Rodzaj inwestycji	Liczba projektów
Budynki, w tym:	1 841
obory	183
chlewnie	270
inne budynki przeznaczone na inwentarz żywy	200
szklarnie (wraz z wyposażeniem)	196
pozostałe budynki gospodarcze	992
Wyposażenie i sprzęt ruchomy	18 820
Zakup inwentarza żywego	342
Zakładanie plantacji wieloletnich	789
Obiekty służące produkcji i sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwach rolniczych	110
Obiekty służące różnicowaniu działań w gospodarstwie	4
Inne	72
RAZEM	21 978

Źródło: ARiMR – *trzy lata po akcesji*, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2007.

majątku były realizowane zazwyczaj przez małe i średnie gospodarstwa. Zakupu drogich lub specjalistycznych maszyn dokonywały duże gospodarstwa o znacznej sile ekonomicznej. Projekty realizowane w ramach działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” sprzyjały niwelowaniu bardzo poważnego problemu polskiego rolnictwa, jakim jest niski poziom wyposażenia technicznego gospodarstw rolnych. Liczba złożonych wniosków znacznie przekraczała poziom wsparcia przewidzianego w programie.

Wsparcie udzielane w ramach działania „Ułatwienie startu młodym rolnikom” miało na celu zapewnienie środków finansowych młodym rolnikom na rozpoczęcie działalności rolniczej oraz modernizację przejmowanych gospodarstw rolniczych. Na działanie to przeznaczono ponad 700 mln zł, co stanowiło 11% całkowitego budżetu SPO „Rolnictwo”. W sumie złożono 18 857 wniosków o dofinansowanie w tym działaniu. Największym zainteresowaniem wśród młodych rolników działanie to cieszyło się w województwach mazowieckim (3040 wniosków), wielkopolskim (2564) i lubelskim (2087). Najmniejszą liczbę wniosków złożono w województwie lubelskim – 307 wniosków. Działanie to, ze względu na brak skomplikowanych procedur weryfikacyjnych, przebiegało bardzo sprawnie i bez żadnych zakłóceń. Udzielanie wsparcia odbywało się automatycznie, w momencie podpisania umowy. Można wysnuć wniosek w tej sytuacji, że im mniej są skomplikowane procedury prawne, tym łatwiej jest przeprowadzać i wdrażać takie działania przez ARiMR, a rolnicy chętniej z niego korzystają ze względu na proste i jasne wymagania, jakie należy spełnić, aby uzyskać dofinansowanie.

Działanie „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” skierowane było w głównej mierze do gospodarstw najmniejszych, uzyskujących niewielkie dochody. Rolnicy mogli starać się o wsparcie projektów uruchamiających lub rozwijających dodatkową działalność, dzięki czemu mogli zwiększyć swój dochód i stworzyć gospodarstwa silne ekonomicznie. Budżet tego działania wynosił 311 mln zł, co stanowiło 5% środków SPO „Rolnictwo”. Złożono 7170 wniosków, z czego najwięcej w województwie lubelskim (1273 wniosków), co stanowiło 18% wszystkich wniosków. Najmniej wniosków złożono w województwach lubuskim i zachodniopomorskim, odpowiednio 100 i 144 wniosków (tab. 2). Beneficjenci w ramach tego działania mogli uzyskać wsparcie między innymi na agroturystkę, usługi na rzecz rolnictwa, działalność przetwórczą czy sprzedaż bezpośrednią.

Struktura projektów w działaniu „Różnicowanie działalności rolniczej...” prezentowała się następująco: 81,7% projektów służyło tworzeniu alternatywnych źródeł dochodów rolników, 10,8% projektów ułatwieniu dostępu do usług rolnikom oraz pozostałym mieszkańcom wsi, 6,9% projektów zwiększeniu opła-

Tabela 2

Podział projektów w ramach działania „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”

Typ projektu	Liczba projektów zatwierdzonych
Agroturystyka	891
Usługi związane z turystką i wypoczynkiem	70
Usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej	1056
Drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich	1749
Prowadzone na małą skalę przetwórstwo produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych	99
Sprzedaż bezpośrednia produktów pochodzących w większości z własnego gospodarstwa	9
Wytworzenie materiałów energetycznych z biomasy oraz zakładanie plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne	72
Rzemiosło i rękodzielnictwo	151
E-commerce – sprzedaż lub promocja przez Internet produktów rolnych	5
Inne	2
Razem	4104

Źródło: *ARiMR – trzy lata po akcesji*, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2007.

calności produkcji i działalności usługowej w gospodarstwach rolnych, a 0,6% projektów dotyczyło promocji pozytywnego wizerunku wsi i rolnictwa w społeczeństwie. Działanie „Różnicowanie działalności rolniczej...” pomagało rozwiązać bardzo ważny problem na terenach wiejskich, a mianowicie problem bezrobocia. Bezrobocie oraz ograniczone możliwości zatrudnienia są główne problemy, z którymi borykają się obszary wiejskie. Działanie to było instrumentem mającym na celu pomoc w rozwiązaniu tego problemu, a jednocześnie miało przyczynić się do wzrostu dochodów rolników. Umożliwiało ono rozwój działalności pozarolniczej i usługowej na terenach wiejskich, przy czym w pewnym stopniu przyczyniało się do ograniczenia wyludniania wsi.

Inwestycje w polskich gospodarstwach rolniczych w ramach PROW 2007–2013

Od początku realizacji programu PROW 2007–2013 do 15 marca 2012 roku, w ramach wszystkich działań, złożono 5 380 995 wniosków, a liczba zawartych umów lub wydanych decyzji wyniosła 4 351 219. Na rzecz beneficjentów zrealizowano płatności na kwotę 35,36 mld zł, co stanowiło 49,29% alokacji środków

EFROW przeznaczonych na realizację PROW 2007–2013. Najwięcej środków zostało przeznaczonych na działania:

- wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) – 19,13% wszystkich zrealizowanych płatności,
- renty strukturalne (16,73%),
- program rolnośrodowiskowy (13,96%),
- modernizacja gospodarstw rolnych (14,41%).

W ramach programu PROW 2007–2013 działaniami posiadającymi bezpośredni charakter inwestycyjny przez gospodarstwa rolnicze to działania 112, 121 i 311. Mają one na celu wsparcie procesów inwestycyjnych związanych z rozwojem gospodarstw rolniczych.

Na działanie 112 „Ułatwienie startu młodym rolnikom” zostało przeznaczonych 420 mln euro środków publicznych, z czego na 15 czerwca 2012 roku zakontraktowano 95,65% środków. Beneficjent mógł uzyskać jednorazową premię w wysokości 75 tys. zł w ramach tego działania. Do końca 31 grudnia 2011 roku płatność otrzymało 17 075 beneficjentów na kwotę 1 138,950 mln zł. Ponad 31% (5343) gospodarstw zostało utworzonych w efekcie przekazania ich młodym rolnikom przez osoby ubiegające się o rentę strukturalną. Dominującym kierunkiem działalności w gospodarstwach objętych pomocą były: produkcja mieszana (42,1% gospodarstw), uprawy polowe (33,2%), bydło mleczne (12,7%).

Działanie 121 „Modernizacja gospodarstw rolnych” skierowane było do beneficjentów posiadających odpowiednie klasyfikacje zawodowe oraz żywotne gospodarstwa pod względem ekonomicznym – wielkość ekonomiczna powinna wynosić co najmniej 4 ESU. Maksymalna wielkość pomocy udzielona jednemu beneficjentowi i na jedno gospodarstwo wynosiła maksymalnie 300 tys. zł. Budżet tego działania wynosił 2,087 mld euro, z czego na 15 czerwca 2012 roku zakontraktowano 83,61% dostępnej kwoty. Do 31 grudnia 2011 roku zrealizowano w całości 31 549 operacji w 28 099 gospodarstwach. W większości dotyczyły one zakupu wyposażenia i majątku ruchomego – 28 753 operacji (ponad 91%). Budowa, remont połączony z modernizacją budynków służących produkcji rolnej były przedmiotem 1048 operacji [Informacja na temat... 2012]. Dzięki zrealizowanym operacjom:

- zakupiono sprzęt ruchomy i maszyny:
 - maszyny rolnicze, narzędzia, urządzenia do produkcji oraz środki transportu (inne niż ciągniki) do produkcji roślinnej, w tym oprogramowanie – 176 059 sztuk,
 - elementy wyposażenia, elementy maszyn, narzędzi, wyposażenie dodatkowe, w tym oprogramowanie – 113 309 sztuk,
 - ciągniki – 21 341 sztuk,

- maszyny, narzędzia, urządzenia i wyposażenie do produkcji zwierzęcej, w tym oprogramowanie – 20 495 sztuk,
- wybudowano lub zmodernizowano:
 - budynki gospodarcze o powierzchni prawie 1647 tys. m² (w tym 50% stanowiły szklarnie, 28% budynki inwentarskie),
 - ponad 258 tys. m² powierzchni służących produkcji i sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwach rolnych,
 - 96,1 tys. m³ zbiorników na gnojówkę i gnojowicę i 73 tys. m² powierzchni płyt obornikowych,
 - 1948,1 tys. m² powierzchni placów manewrowych i 38,6 tys. m dróg dojazdowych,
- założono plantacje wieloletnie na 5 tys. ha,
- zakupiono 541 sztuk sprzętu komputerowego.

Średnia wartość inwestycji deklarowanych przez beneficjentów działania wynosiła 316 384,23 zł, a ich całkowita wartość wyniosła 9 981 605 994,52 zł [Informacja na temat... 2012].

„Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” (działanie 311) zostało utworzone w celu tworzenia pozarolniczych źródeł dochodów przez rolników. Na to działanie przeznaczono 355 580 000 euro, z czego na dzień 15.06.2012 roku zakontraktowano 70,67% środków. Do dnia 31.12.2011 roku zrealizowano 6 410 operacji, dla których kwota udzielonej pomocy wyniosła 541 884 951,32 zł. Zrealizowane inwestycje dotyczyły głównie:

- usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa – 4118 operacji (64,2% wszystkich zrealizowanych operacji),
 - usług dla ludności – 737 operacji (11,5%),
 - usług turystycznych oraz usług związanych ze sportem, z rekreacją i wypoczynkiem – 516 operacji (8%),
 - realizacji robót i usług budowlanych lub instalacyjnych – 510 operacji (8%).
- Operacje zostały zrealizowane przez:
- rolników – 82%,
 - małżonków rolników – 15%,
 - domowników – 3%.

Analizując poszczególne programy unijne, łatwo zauważyć, że z każdym kolejnym programem zwiększała się pula środków przeznaczonych na pomoc dla rolnictwa oraz wzrastała liczba zainteresowanych beneficjentów. Program SAPARD, który był pierwszym programem, wzbudził zainteresowanie wielu środowisk. Jego realizacja stanowiła ważny etap przygotowań instytucji i beneficjentów krajów kandydujących do korzystania z funduszy strukturalnych oraz Wspólnej Polityki Rolnej po przystąpieniu do UE. Program SAPARD, po wejściu

Polski do UE, pełnił mniejszą rolę w stosunku do innych działań ARiMR, jednak to właśnie ten program uruchomił „lawinę” zmian w tej organizacji i w ogromnym stopniu przyczynił się do jej obecnego kształtu oraz sposobu realizacji zadań. Zostało wprowadzonych wiele zmian i korekt dotyczących warunków korzystania i zakwalifikowania się do pomocy unijnej.

Działalność inwestycyjna rolników zarówno w SPO „Rolnictwo”, jak i PROW 2007–2013 był bardzo aktywna pod względem ubiegania się o dofinansowanie ze środków publicznych. Analizując kierunki dokonywanych inwestycji w obu programach, można zauważyć podobieństwo, że zarówno w jednym, jak i drugim dominowały inwestycje polegające na zakupie wyposażenia i sprzętu ruchomego. Jednym z powodów takiego kierunku inwestycji była łatwość ich realizacji. Beneficjenci nie musieli przechodzić przez skomplikowane procedury prawne, dzięki czemu chętnie wybierali taki kierunek inwestycji. Kolejnym powodem zakupu maszyn i majątku ruchomego była niewielka powierzchnia gospodarstw korzystających z dotacji unijnych. Większość beneficjentów ubiegających się o dofinansowanie inwestycji posiadała małe i średnie gospodarstwa, co uniemożliwiało im budowę budynków inwentarskich ze względu na zbyt mały posiadany areal. Ważne jest zaś, aby postawić pytanie, czy inwestycje w maszyny i urządzenia rolnicze są dobrym kierunkiem inwestycji dla wsi polskiej, jeżeli mają przyczynić się do wzrostu dochodów rolników i konkurencyjności na tle gospodarstw europejskich. W wielu przypadkach następuje przeszacowanie inwestycji, co w konsekwencji prowadzi do wzrostu kosztów produkcji w tych gospodarstwach. Takie inwestycje w wielu przypadkach powodują generowanie zbyt wysokich kosztów utrzymania i użytkowania maszyn rolniczych, co jest efektem zupełnie przeciwnym niż zamierzony cel wsparcia w ramach programów unijnych. Dla polskiego rolnictwa potrzeba jest inwestycji, dzięki którym będzie możliwe zwiększenie dochodów rolników. Są to inwestycje m.in. w budynki inwentarskie, szklarnie czy pieczarkarnie. Potrzebne są inwestycje, które przyczynią się do wzrostu produkcji, a nie do zwiększania majątku trwałego. Ten sam pogląd wyrażają eksperci z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, tworząc projekt PROW 2014–2020, w którym wyraźnie jest podkreślony nacisk na rozwój produkcji przez wsparcie inwestycji w budynki inwentarskie kwotą 500 tys. zł, a inwestycji w maszyny, narzędzia i urządzenia rolnicze kwotą 200 tys. zł.

Proces inwestycyjny w sektorze rolniczym ma swoją specyfikę. Często rolnicy podejmują decyzje o inwestowaniu intuicyjnie, bez ekonomicznych analiz [Ziółkowska 2005]. Decyzje inwestycyjne rolnicy opierają na własnym doświadczeniu i obserwacji innych. Zewnętrzne usługi doradcze rolnicy traktują z kolei jako niepotrzebne i bezużyteczne [Brelík 2006]. Wynikać to może z małej wiedzy i niekompetencji osób zajmujących się doradztwem rolniczym oraz o braku zna-

jomości przez nich specyfiki rolnictwa. Konieczne jest natomiast wprowadzanie usług świadczących rolnikom profesjonalne i przede wszystkim kompleksowe doradztwo. Dzięki takim świadczeniom rolnicy będą w stanie uzyskać informacje niezbędne do efektywnego podejmowania decyzji inwestycyjnych.

Podsumowanie i wnioski

Od przystąpienia Polski do UE realizowane jest wsparcie rozwoju gospodarstw rolnych. Rolnicy mają do dyspozycji zarówno pomoc krajową, jak i unijną. Celem tej pomocy jest poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację i zmiany społecznej i obszarowej struktury na terenach wiejskich. Rolnicy w latach 2002–2013 bardzo chętnie korzystali z funduszy unijnych, o czym świadczy zwiększająca się liczba składanych wniosków w ramach kolejnych programów. Wraz ze zwiększającym się zainteresowaniem programami unijnymi zwiększała się pula środków przeznaczonych na wsparcie.

Rolnicy bardzo aktywnie podejmowali działania inwestycyjne finansowane z funduszy unijnych. Zrealizowane inwestycje miały głównie charakter modernizacyjny i rozwojowy. Dominowały inwestycje na zakup wyposażenia i sprzętu ruchomego, a znacznie mniejszy udział miały inwestycje w budynki. Znaczny udział w gospodarstwach korzystających z dotacji unijnych stanowiły gospodarstwa małe i średnie, co mogło się przyczynić do tak dużego udziału inwestycji w zakup wyposażenia i sprzętu ruchomego.

Rolnicy podejmują decyzje inwestycyjne często w sposób intuicyjny, bez wcześniejszej ekonomicznej analizy. Takie decyzje prowadzą do wzrostu kosztów generowanych przez zakup nowego sprzętu. Konieczne jest zatem uruchomienie profesjonalnego doradztwa rolniczego mającego kompleksowy charakter.

Literatura

- BRELIK A., 2006: *Efektywność wykorzystania środków pomocowych Programu SAPARD w rozwoju obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego*, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin.
- CHMURZYŃSKA K., 2007: *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarski Żywnościowej 65.
- GRZELAK A., 2013: *Ocena procesów inwestycyjnych w rolnictwie w Polsce w latach 2000–2011*, Journal of Agribusiness and Rural Development 23.
- KUSZ D., 2007: *Działalność inwestycyjna gospodarstw rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe SGGW – Problemy Rolnictwa Światowego 2(17).

- POCZTA W., 2012: *Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych*, [w:] Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi, (red.) J. Wilkin, I. Nurzyńska, Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa.
- POCZTA W., 2013: *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR*, GUS.
- Raport ARiMR, 2006: *SAPARD – wybrane efekty realizacji pomocy przedakcesyjnej w Polsce*, Wyd. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa.
- Raport ARiMR, 2007: *Analiza wyników realizacji poszczególnych działań Programu SAPARD w świetle celów Programu oraz wpływu zmian społeczno- ekonomicznych na realizację Programu w latach 2002–2006*, Wyd. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa.
- Raport ARiMR, 2007: *ARiMR – trzy lata po akcesji*, Wyd. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa.
- Raport MRiRW, 2012: *Informacja na temat realizacji PROW 2007–2013*, Wyd. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- WIGIER M., 2005: *Ocena realizacji Programu SAPARD w Polsce, Opinie i Ekspertyzy*, Senat RP, Warszawa.
- ZIÓŁKOWSKA J., 2005: *Mikroekonomiczna ocena efektywności projektów inwestycyjnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.

Investment activities of Polish farms profiting from structural UE funds in 2004–2013

Abstract

This study presents investments realized in Polish farms in 2004–2013. Farmers undertook investment activities financed from EU funds. The investments were aimed at modernization and development; they covered mainly buying mobile equipment, to a lesser extent of investments in buildings.

